

Список використаних джерел:

1. Синцов Г. Современные конституционно-правовые модели института референдума в зарубежных странах : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право» / Г. Синцов. – М., 2008. – 22 с.
2. Шаповал В. Референдум як форма безпосередньої демократії / В. Шаповал // Вибори та демократія. – 2005. – № 3 (5). – С. 4–21.
3. Дюнан А. Народное законодательство в Швейцарии: исторический обзор / А. Дюнан. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1896. – 125 с.
4. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1969–1978.
5. Botsford G. The Roman Assemblies from their Origin to the End of the Republic / G. Botsford. – N.-Y., 1909. – 341 p.
6. Словарь иностранных слов. – 31-е изд. / сост. Н. Гавкин. – СПб., К., Х. : Южно-русское изд-во Ф.А. Иогансона, 1906. – 1211 с.
7. Мамичев В. Референдум в законодательстве зарубежных стран и России (историко-правовое исследование) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / В. Мамичев. – Ставрополь, 2000. – 185 с.
8. Еврокомиссия приветствует результаты референдума в Турции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dzd.ee?id=312134>.
9. Ластовка А. К вопросу разделения этапов развития института референдума в мире / А. Ластовка // *Legea si viata; ianuarie*. – 2015. – С. 85–88.

ГРИНДЕЙ Л. М.,

кандидат медичних наук, доцент

(Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича)

УДК 340.1

**КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ: ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ МІЖНАРОДНОГО ОСВІТЬОГО ДОСВІДУ
У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ В УКРАЇНІ**

Статтю присвячено проблемам розвитку мислення майбутніх юристів в Україні, зокрема дослідженню концепції критичного мислення, його генезису, визначення та методиці вивчення.

Ключові слова: критичне мислення, критичне мислення юриста, концепція критичного мислення, методи і методика дослідження критичного мислення.

Статья посвящается проблемам развития мышления будущих юристов в Украине, а именно исследованию концепции критического мышления, его генезиса, определения и методам изучения.

Ключевые слова: критическое мышление, критическое мышление юриста, концепция критического мышления, методы и методика исследования критического мышления.

The article deals with the problems of thinking of future lawyers in Ukraine, namely the investigation of the concept of critical thinking, its genesis, definitions and methodology study.

Key words: critical thinking, critical thinking of lawyer, concept of critical thinking, research methods of critical thinking.

Вступ. Проблеми розвитку самостійного та дієвого мислення майбутніх юристів різних країн хвилюють уже не перше десятиріччя. Потреби суспільного розвитку, пошуки шляхів формування успішної та відповідальної особистості привели до появи сучасної концепції критичного мислення (витоки її Е. де Боно знайшов ще в часи античної демократії).

Постановка завдання. Метою дослідження статті на сьогодні є технологія формування та розвитку критичного мислення у майбутнього юриста, яка вважається однією з інноваційних педагогічних технологій, що відповідає вимогам Національної доктрини розвитку освіти України щодо переходу до нового типу гуманістично-інноваційної освіти.

Результати дослідження. Що ж таке критичне мислення (далі – КМ)? Різні автори акцентують увагу на різних аспектах цього поняття, існує багато підходів до його визначення. Над проблемою розвитку критичного мислення у закордонній педагогіці та психології працюють Д. Брунер, Дж. Гілфорд, Д. Стіл, Ч. Темпл, С. Уолтер, Д. Халперн, Пітер А. Фачоне та ін. Серед вітчизняних учених, які досліджують технології розвитку критичного мислення, можна назвати А. Брушлінського, Д. Вількєєва, З. Калмикову, О. Матюшкіна, Х. Тамбовську, Т. Хачумян, Н. Череповську та ін. У педагогіці ці питання розробляються С. Векслером, А. Ліпкіною, О. Марченко, І. Мороченковою, Р. Суровцевою та ін.

«Критичне мислення – це особливий вид розумової діяльності, який дозволяє людині сформувати раціональне суждення щодо запропонованої точки зору або моделі поведінки» (Р. Джонсон) [3, с. 15].

Авторка відомої монографії «Психологія критичного мислення» Д. Халперн вказує на те, що «критическое мышление – это использование когнитивных техник или стратегий, которые увеличивают вероятность получения желаемого конечного результата, <...> такой тип мышления, к которому прибегают при решении задач, формулировании выводов, вероятностной оценке и принятии решений. Критическое мышление иногда называют еще и направленным мышлением. <...> Обучение навыкам ясного мышления может помочь каждому распознать пропаганду и тем самым не стать ее жертвой, проанализировать ложные основания в аргументации, увидеть явный обман, определить надежность того или иного источника информации и обдумать правильным образом каждую задачу или принимаемое решение». [5, с. 14]

Російський дослідник В. Болотов пише, що «Критическое мышление означает не негативность суждений или критику, а разумное рассмотрение разнообразия подходов с тем, чтобы выносить обоснованные суждения и решения. «Критическое» в этом контексте означает «аналитическое» [2, с. 69]. «Оно позволяет обдумывать свои собственные мысли и причины, которые стоят за нашей точкой зрения. Мы думаем о том, как мы пришли к решению проблемы», – додає Ч. Темпл, сучасний американський науковець, засновник Critical Thincing association [5, с. 13].

Як свідчать наведені визначення, критичне мислення є складним, багатомірним та багаторівневим явищем, яке можна розглядати з погляду філософії, психології, педагогічної теорії. Основні параметри критичного мислення (що є складовою частиною мислення глобального), які формують зміст та цілі поглядів майбутніх юристів, це:

- сприйняття сучасного світу цілісно;
- пізнання світу у взаємодії всіх його сторін і себе у цьому світі;
- відкритість особистості до усього нового;
- вміння бачити альтернативні шляхи рішення проблеми, подолання стереотипів.

Отже, бачимо, що критичне мислення юриста – це особливий тип мислення, високий рівень розвитку якого робить його більш самостійним. Це такий тип мислення, якому можна навчати. Розуміння цього призвело до поширення в західних системах освіти упродовж 70–90-х рр. нових підходів, виробленню стратегій та прийомів формування саме такого типу мислення. В освіті США та Канади цей напрям розвивається вже майже півстоліття. Саме американському мислителю Д. Дьюї належить твердження про те, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не просто в наданні інформації, а в тому, щоб розвивати критичний спосіб мислення [3, с. 16].

На думку І. Мороченкової, властивостями критичного мислення, які дозволяють усвідомлювати його як особистісне досягнення індивіда, є: рефлексивність (уміння працювати не тільки зі знаннями, але й із власними способами отримання знань); прагматичність (уміння застосовувати отримані знання на практиці); суб'єктивність («особистісність» одержуваного знання, присвоєння його людиною, убудованість у систему досвіду) [1, с. 12–18].

Мислення поділяється на творче і критичне. Учені визначили творче мислення як мислення, результатом якого є відкриття принципово нового чи удосконаленого рішення того або іншого завдання, а критичне мислення – це перевірка запропонованих рішень із метою визначення галузі їх можливого застосування. Творче мислення спрямоване на створення нових ідей, а критичне – виявляє їх недоліки та дефекти. Для ефективного вирішення завдань необхідні обидва види мислення [4, с. 130–145].

У 90-і рр. у зв'язку зі змінами шляхів розвитку української держави гостро постала проблема трансформації одностороннього, стереотипного мислення правника, що було притаманне радянським часам. Ідеї розвитку критичного мислення стали актуальними для нашого суспільства, що призвело до їх поширення в українському (і взагалі в пострадянському) освітньому просторі. Насамперед треба відмітити програму «Читання і письмо для розвитку критичного мислення», яка збагатила повсякденну освітню практику цікавими прийомами (сенкан, читання з маркуванням, Т-схема та ін.) і

стала для багатьох основою пошуку нових педагогічних підходів. Почали з'являтися публікації щодо можливостей розвитку критичного мислення у рамках окремих предметів, передусім гуманітарного циклу. Наприклад, серія С. Терно «Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти» [6, с. 12]. Академічна наука також проявила певний інтерес до проблем теорії критичного мислення: у 2001 р. вийшов підручник для вузів «Критичне мислення на основі елементарної логіки» О. Тягло, у якому висвітлено філософське бачення критичного мислення [7, с. 14]. Це створює можливості для широкої імплементації ідей та стратегій розвитку критичного мислення в українську освітню реальність у процесі підготовки майбутніх правників.

Необхідність такої імплементації здається очевидною, якщо проаналізувати характерні ознаки сучасного життя. Назвемо тільки три з них, що вказують на те, що ми живемо вже в якісно іншому світі. Світі, що потребує інших компетентностей, ніж ті, яких нам вистачало раніше.

Сучасну епоху називають епохою інформаційного вибуху, кількість нової інформації зростає кожного дня. Як не заблукати в інформаційних потоках юристу? Треба вміти шукати, а головне – свідомо відбирати та перевіряти інформацію. Необхідно знати властивості інформації та прагнути використовувати тільки об'єктивну, достовірну інформацію.

Друга риса сучасності – багатоманітність. Кожного дня юрист стикається з великою кількістю різних ідей, поглядів, думок. Багато товарів у магазинах, багато політичних партій, багато вузів... Класно! Але знову проблема: як обрати те, що саме йому потрібно? Необхідно вміти оцінювати, бачити різні аспекти, протистояти маніпулюванню. Треба бути готовим передбачати наслідки власного вибору.

Ще одна важлива риса сучасного періоду – поширення демократичних цінностей та шляхів розвитку. Демократія вимагає вміння виробляти та аргументувати у юриста власну позицію, володіти навичками публічного обговорення, вмінням бачити протиріччя та формувати спільне рішення. Новий час потребує готовності до роботи не поруч, а разом з іншими, толерантності до інших думок. Цьому можна навчитися, але... Чи багато можливостей у наших студентів-юристів оволодіти прийомом оцінки інформації, якщо треба насамперед завчити те, що дається? Чи часто вони мають змогу відстоювати власну думку? Чи закладений час на формування подібних вмінь у наших навчальних програмах?

Нами було проведено аналіз наявних підручників для студентів вищих навчальних закладів із підготовки майбутніх юристів та програм із погляду їх відповідності ідеям критичного мислення.

Проведений аналіз дозволяє говорити про те, що імплементація ідей розвитку критичного мислення у вітчизняних навчальних програмах та підручниках відбувається дуже повільно, багато аспектів взагалі залишаються поза увагою студентів-правників.

Отже, як покращити підготовку майбутнього юриста до здійснення його професійної діяльності в сучасному світі?

На нашу думку, перший шлях – це вносити зміни у зміст наших навчальних програм, створюючи таким чином нові можливості для розвитку мислення та засвоєння нових підходів. Про це багато говорять у рамках компетентнісного, особистісно орієнтованого навчання. Багато вже зроблено в цьому напрямку. Міжнародний досвід свідчить про те, що такий шлях включення ідей критичного мислення у навчальний простір є ефективним. Так, зустрічаючись із нашими закордонними колегами, ми побачили, що всі вони, незалежно від того, який предмет викладають, вільно володіють основними прийомами та стратегіями критичного мислення.

Методика розвитку критичного мислення юриста заснована на творчому співробітництві студента і викладача, на розвиток у майбутнього юриста аналітичного і творчого підходів до будь-якого матеріалу. Методика орієнтується не на запам'ятовування фактологічного матеріалу, а на постановку проблеми і пошуку її розв'язання.

На нашу думку, навчання майбутнього правника має здійснюватися у три стадії:

- 1) виклик;
- 2) осмислення;
- 3) рефлексія.

Перша стадія актуалізує наявні знання студентів, збуджує інтерес до теми; саме під час цієї стадії формулюється проблема та визначаються цілі вивчення матеріалу. Для цього слід використовувати різноманітні прийоми: мозковий штурм, висунення різних версій стосовно досліджуваного матеріалу тощо. На основі наявних знань студенти-юристи можуть будувати свої прогнози, визначати цілі пізнавальної діяльності на парах. Педагогічний результат етапу полягає у підвищенні мотиваційної, інформаційної і комунікаційної складників особистості майбутнього юриста.

Друга стадія полягає в осмисленні нового матеріалу – це стадія реалізації змісту. Метою етапу виступає розвиток творчого критичного мислення майбутнього юриста; навичок самостійної роботи; пошукової та продуктивної евристичної діяльності. Відбувається основна змістовна робота студентів-правників із текстом, причому поняття «текст» варто розуміти досить широко: це може бути будь-

яке джерело, а також розповідь викладача, відеоматеріали тощо. У процесі роботи студентів із новою інформацією викладачам слід використовувати такі прийоми: читання тексту із зупинками, маркування тексту символами, складання таблиць, графічні організатори інформації тощо.

Третя стадія – міркування або рефлексія. Мета етапу – персоналізувати знання; забезпечити міцність, глибину знань; усвідомити, осмислити актуальне знання та способи пізнавальної діяльності правника. На цій стадії майбутній юрист повинен осмислити вивчений матеріал і сформулювати свою особисту думку, ставлення до досліджуваного матеріалу. Методичними прийомами виступають написання есе, проведення дискусії, складання схем тощо. Результат цього етапу полягає в усвідомленні способів набуття та обробки інформації, корекції своїх установок, дій, розмірковувань.

Таким чином, під час навчання за методикою розвитку критичного мислення правники повинні пройти через три стадії в опануванні матеріалом, оскільки кожна з них відбиває відповідну ланку процесу засвоєння: сприйняття → осмислення → застосування.

Методика розвитку критичного мислення спирається на загальні закономірності педагогічного процесу:

1. Закономірність динаміки, згідно з якою кількість усіх подальших змін залежить від кількості змін на попередньому етапі.

2. Закономірність розвитку особистості в педагогічному процесі, відповідно до якої темпи та досягнутий рівень розвитку залежать від:

- 1) спадковості;
- 2) виховного та навчального середовища;
- 3) участі у навчально-виховній діяльності;
- 4) застосованих засобів та способів педагогічного впливу.

3. Закономірність управління навчально-виховним процесом, згідно з якою ефективність педагогічного впливу залежить від:

- 1) інтенсивності зворотних зв'язків між студентами та викладачами;
- 2) кількості, характеру й обґрунтованості корегувальних впливів.

4. Закономірність стимулювання – продуктивність педагогічного процесу залежить від:

- 1) дії внутрішніх спонукань (мотивів) навчально-виховної діяльності;
- 2) інтенсивності, характеру та своєчасності зовнішніх (суспільних, педагогічних, моральних, матеріальних тощо) стимулів.

5. Закономірність єдності чуттєвого, логічного та практики у педагогічному процесі. Ефективність навчально-виховного процесу залежить від:

- 1) інтенсивності та якості чуттєвого сприйняття;
- 2) логічного осмислення сприйнятого;
- 3) практичного застосування осмисленого.

6. Закономірність єдності зовнішньої (педагогічної) та внутрішньої (пізнавальної) діяльності. Ефективність педагогічного процесу залежить від:

- 1) якості педагогічної діяльності;
- 2) якості власної навчально-пізнавальної діяльності.

7. Закономірність обумовленості педагогічного процесу.

Критичне мислення юриста становить собою когнітивну аналітико-синтетичну здатність до поетапного аналізу, логічно аргументованого судження щодо змісту та форми текстів, а також самостійність, незалежність мислення від наявних стереотипів, результатом чого є формування власної позиції щодо будь-яких текстів і ситуацій загалом.

Висновки. Зрозуміло, що вирішення цієї нетривіальної задачі – поширення методів і стратегій розвитку критичного мислення правника – українською вищою школою може відбуватися лише поступово, з урахуванням особливостей національної ментальності, педагогічних традицій національної системи освіти. Сьогодні недоречно чергова докорінна ломка і силове впровадження нового в освітню систему вищої школи країни, навіть із найкращими намірами. Набагато більш перспективною нам видається поступова і цілеспрямована робота, що має на меті перехід викладачів та студентів до формування критичного мислення як через конкретний предметний зміст, так і міжпредметним шляхом.

Список використаних джерел:

1. Мороченкова И. Проблемы и пути формирования критического мышления студентов университета / И. Мороченкова // Проблемы высшего и среднего образования. – 2005. – № 6. – С. 12–18.
2. Болотов В. Критическое мышление – ключ к преобразованиям Российской школы / В. Болотов, Д. Спиро // Директор школы. – 1995. – № 1. – С. 67–73.
3. Вукіна Н. Критичне мислення: як цьому навчати : [науково-методичний посібник] / [Н. Вукіна, Н. Дементієвська, І. Сущенко] ; за наук. ред. О. Пометун. – Х., 2007. – С. 16.

4. Линдсней Г. Творческое и критическое мышление / Г. Линдсней, К. Халл, Р. Томпсон // Хрестоматия по общей психологии / за ред. Ю. Гиппенрейтера, В. Петухова. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – С. 130–145.
5. Основы критического мышления : [метод. пособие для учителей]. – К., 2009.
6. Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С. Терно. – Запоріжжя : Просвіта, 2009. – 268 с.
7. Тягло О. Критичне мислення на основі елементарної логіки : [навчальний посібник] / О. Тягло. – Х., 2001. – С. 14.

КАЧИНСЬКА М. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративної
діяльності поліції факультету № 3
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.841(477)

ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО

У статті розглянуто проблему гендерно-обумовленого насильства. Автор детально проаналізував поняття «гендер». Звернено увагу на початок досліджень указаної категорії у вітчизняній правовій науці. Розглянуто види дефініції «гендер», а саме соціальний та біологічний. Розкрито сутність терміна «гендерно-обумовлене насильство». Автором запропоновано класифікацію означеного правопорушення.

Ключові слова: *гендер, гендер біологічний, гендер соціальний, гендерно-обумовлене насильство, насильство, насильство в сім'ї.*

В статье рассмотрена проблема гендерно-обусловленного насилия. Автор детально проанализировал понятие «гендер». Обращено внимание на начало исследований указанной категории в отечественной правовой науке. Рассмотрены виды дефиниции «гендер», а именно социальный и биологический. Раскрыта сущность термина «гендерно-обусловленное насилие». Автором предложена классификация указанного правонарушения.

Ключевые слова: *гендер, гендер биологический, гендер социальный, гендерно-обусловленное насилие, насилие, насилие в семье.*

The article deals with the issue of gender based violence. The author has analyzed thoroughly the term “gender.” Attention has been drawn to the initial research of indicated category in national legal science. Types of definition “gender”, particularly social and biological one have been addressed. The essence of the term “gender based violence” has been researched into. The author has proposed classification of this offense.

Key words: *gender, biological gender, social gender, gender based violence, violence, domestic violence.*

Вступ. Науково-технічний прогрес, розвиток суспільства, правової думки та свідомості людства у ХХ ст. зумовили ряд змін у науці, політиці та географії. Відбувся перегляд ряду норм, правил поведінки, що уклалися протягом тривалого періоду існування людства. Переосмислено цінності та пріоритети у суспільстві, зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 р. вказано, що найвищою соціальною цінністю є життя та здоров'я людини. Кожна людина є рівною незалежно від її походження, статусу, переконань, раси, віку, статі та будь-яких інших ознак.

Означене вказує на актуальність дослідження гендерно-обумовленого насильства. Захист прав людини і громадянина у різних сферах життя є пріоритетним завданням кожної правової держави і зу-

